

มรดกทางวัฒนธรรมที่แม่แจ่ม

เรื่องและภาพ: สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี
อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

เมืองแจ่ม หรือเมืองแจ่ม หรืออำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ดินแดนแห่งวัฒนธรรมล้านนาที่โดดเด่นด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตชาวบ้าน ที่พวกเขาจะร่วมกันรักษาสืบสานสืบทอดไว้ จากอดีตสู่ปัจจุบัน ผูกพันแนบแน่นกับขนบธรรมเนียมประเพณี ผ่านงานบุญ พิธีกรรม และธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ ทั้งในเหย้าเรือนที่พักอาศัย ในชุมชน และในวัดวาอาราม ซึ่งนับวันนับแต่จะหาดูหาสัมผัสได้ยากขึ้น

ชาวแม่แจ่มจำนวนไม่น้อยยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรม ทำนาทำสวน ทำไร่ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ผูกพันกับวัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือในชุมชน แม้ในปัจจุบันที่การคมนาคมและการสื่อสารเจริญก้าวหน้า เทคโนโลยีและวิถีชีวิตแบบใหม่จากภายนอกหลั่งไหลเข้าสู่ทุกชุมชนในแม่แจ่มอย่างทั่วถึงแล้ว แต่พวกเขาก็ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมของตนเองไว้ได้ในระดับที่น่าพอใจ ด้วยศรัทธาและความเชื่อและการยึดมั่นในจารีตประเพณี อีกทั้งแม่แจ่มยังมีภูมิประเทศที่สวยงามด้วยความเป็นเมืองในหุบเขา ล้อมรอบด้วยเขาสูง พื้นที่เป็นเนิน มีความลาดชัน นาในแม่แจ่มไม่น้อยจึงต้องเป็นนาขั้นบันได เมื่อถึงหนานา ยามที่ต้นข้าวในนาเขียวขจีจนถึงยามที่เมล็ดข้าวสุกปลั่ง ท้องนาจะเหลืองอร่ามเป็นทุ่งรวงทอง ยิ่งส่งเสริมให้แม่แจ่มมีทิวทัศน์สวยงามน่าหลงใหลดึงดูดนักท่องเที่ยวและผู้นิยมถ่ายภาพให้ต้องหาโอกาสมาเยือนสักครั้ง

นอกจากนี้ แม่แจ่มยังมีสถาปัตยกรรมทั้งบ้านเรือน องค์ประกอบ ชุมชน และวัดวาอารามแบบประเพณีล้านนาที่สวยงามหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก โดยมีวิถีชีวิตและประเพณีของชาวแม่แจ่มเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้สถาปัตยกรรมเหล่านั้นน่าสนใจยิ่งขึ้น และทำให้แม่แจ่มมีเสน่ห์ที่ชวนให้ผู้นิยมวัฒนธรรมท้องถิ่นต้องหาโอกาสมาเยือน มาสัมผัส

ประเพณีแห่คว้านจะถูกจัดขึ้นในวันเพ็ญของทุกเดือน ชาวแม่แจ่มร่วมกันรักษาประเพณีที่น่าชื่นชมนี้มายาวนาน ประเพณีที่ชาวแม่แจ่ม ทั้งหนุ่มทั้งสาวและคนเฒ่าคนแก่ ทั้งชายและหญิงจากทุกกลุ่มทุกชุมชน จะร่วมกันทำคว้านขึ้นในช่วงเช้า แล้วแห่ไปถวายวัดในช่วงบ่ายถึงเย็น โดยทุกกลุ่มทุกชุมชนทุกหัววัดจะแห่ไปถวายพร้อมกันที่วัดเดียวกันในแต่ละเดือน หมุนเวียนกันไป เช่น วันห้าเบ็งหรือวันเพ็ญเดือนห้า ซึ่งเป็นวันมาฆบูชา จะรวมกันไปถวายที่วัดเจียง วันแปดเบ็งหรือวันเพ็ญเดือนแปด ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา ไปถวายที่วัดกองกาน วันหกเบ็งหรือวันเพ็ญเดือนหก ไปถวายที่วัดช่างเค็ง ชาวบ้านหัววัดนั้นๆ ก็จะเป็นเจ้าภาพให้การต้อนรับด้วยข้าวปลาอาหารที่เตรียมกันมาตั้งแต่ช่วงเช้า บรรยากาศการแห่คว้านเข้าวัด เป็นสิ่งที่น่าประทับใจ เพราะเราจะเห็นภาพที่ “คณะศรัทธาจะแห่แหนแต่นแต้ ฟ้อนม่วนฟ้อนงัน ดึงฉิ่ง ดึงจาย” ขบวนประดับธงทิว พระสงฆ์องค์เจ้า ผู้เฒ่าผู้แก่ คว้านและกลองใหญ่ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติซ้ำซากทุกวันเพ็ญอย่างไม่รู้เบื่อ ทำกันทุกเดือนตลอดปี ทุกปีตลอดชีวิต

นอกจากนี้ ยังมีงานบุญประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติและพิธีกรรมต่างๆ ให้ได้สัมผัสอีกหลายอย่างเช่น การทำบุญใส่บาตรข้าวหนึ่งของ

ชาวแม่แจ่มที่ถือปฏิบัติกันในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ การทำบุญเผาห้วยพระเจ้ากับตานข้าวใหม่ การทอดกฐินผ้าป่า การตานก๋วยสลาก และการทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมในวันสำคัญต่างๆ

เสน่ห์ของแม่แจ่มอย่างหนึ่งคือ หัตถกรรมประเภทสิ่งทอ คือ ผ้าทอ ลายหน้าหมอน แต่เดิมนั้นการทอผ้าเป็นจิตวิญญาณของหญิงชาวแม่แจ่ม เด็กผู้หญิงทุกคนจะถูกปลูกฝังให้ทอผ้าเป็นตั้งแต่อายุน้อยๆ และเป็นการเรียนรู้ทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การปลูกฝ้ายเก็บฝ้าย การเตรียมด้าย จนถึงการทอผ้าและเย็บผ้า เริ่มจากผ้าและแบบต่างๆ เรื่อยไปจนถึงขั้นสูงเป็นการทอผ้าเพื่อใช้งาน ทอเพื่อใส่เองในครอบครัว ใช้เวลาว่างจากการทำงาน แม้ความเข้มข้นของวัฒนธรรมนี้จะลดลงไปในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงปรากฏให้เห็นทั่วไป เราจะเห็นก็ทอผ้าอยู่แทบทุกบ้าน ทั้งมีการรวมกลุ่มทอผ้ากัน เช่นที่ บ้านท้องผาย บ้านทัพ บ้านไร่ และที่บ้านต่อเรือ ผ้าทอที่โดดเด่นมีชื่อเสียงมากของแม่แจ่มคือการทอผ้าตีนจก เป็นการทอที่ใช้การ “จกลาย” ที่ต้องใช้ความสามารถและเวลาในการทอมาก การทอจกของแม่แจ่มมีลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนที่ใด เพราะเป็นการทอคว่ำหน้าลายลง ใช้ขนเม่นหรือเหล็กแหลมควักเส้นฝ้ายขึ้นมาผูกเงื่อนเก็บลายด้านบน ทำให้ประณีตเรียบร้อยมากเพราะช่างทอมองจากด้านหลังลาย นอกจากนี้ ปีนปักผมหองเหลืองของพ่ออุ้ยกอนแก้ว อินต๊ะก้อน ก็เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีส่วนสร้างชื่อเสียงให้แม่แจ่ม ที่มีนักท่องเที่ยวจากที่ต่างๆ แวะเวียนเข้าไปหาอยู่ประจำ แม้วันนี้พ่ออุ้ยกอนแก้วจะจากไปแล้ว แต่ลูกสาวก็ได้สืบทอดหัตถกรรมแหล่งเดียวของแม่แจ่มนี้ต่อไป

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแม่แจ่ม เป็นประเภทเรือนไม้พักอาศัย แบบประเพณีล้านนา หลงเหลืออยู่จำนวนมาก หลายหลัง ให้ผู้นิยม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ไปชื่นชม เรือนไม้จั่วแฝด หรือ “สองจ๋อง” ได้ดูสูง เสากลมจากไม้ซุงทั้งต้น หลังคามุงกระเบื้องดินของพื้นเมือง หรือกระเบื้องซีเมนต์แบบโบราณ ประดับยอดจั่วด้วยเครื่องยอดที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ สัตสวนงดงาม บันไดหน้าหลัง ทำชานพักใหญ่ ทั้ง ตกแต่งซุ้มบันไดหน้าให้น่าดูน่าชม ทั้งองค์ประกอบบ้านก็ยังมีและใช้อยู่ ในชีวิตประจำวัน หลวงข้าวที่ยังคงมีข้าวเปลือกเก็บอยู่ภายใน กินข้าว ของตัวเองจากนาของตัวเอง ตูบไฟที่แยกจากเรือนไม้ให้ควันไฟรบกวน เพราะยังใช้พื้นที่เก็บจากสวนป่าหลังบ้านหุงหาอาหาร สวนครัวหลังบ้าน พืชผักไม่ต้องซื้อหา สวนป่าหลังบ้านปลูกไม้ที่ใช้งาน จำพวก หมาก ไม้ หรือผลไม้ไว้กิน เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่น่าชม

วัดสำคัญของแม่แจ่ม มีวัดยางหลวง ที่มีอุโบสถที่มีปราสาทพระเจ้า แบบล้านนา มีวัดป่าแดด ที่มีจิตรกรรมฝาผนังล้ำค่าที่แสดงภาพวิถีชีวิต ชาวแม่แจ่มเมื่อร้อยกว่าปีก่อน และหอไตรเก่าแก่ มีวัดพุทธเอ็น ที่มี อุโบสถกลางสระ มีบ่อน้ำเย็น ดาน้ำธรรมชาติที่ใสสะอาด ไหลไม่มีวันหยุด ที่ชาวบ้านได้ดักตวงไปกิน มีวัดกองกาน ที่มีพระเจ้าตนหลวงที่ชาวแม่แจ่ม ให้ความเคารพนับถือ มีวัดข้างเค็ง ที่มีพระธาตุข้างเค็ง จุดเริ่มต้นของ เมืองแจ่มที่ศูนย์กลางเมือง มีวัดบ้านทัพ วัดที่มองเห็นแต่ไกลผ่านทุ่งนา เขียวขจี เป็นวัดกลางทุ่งของผู้นิยมถ่ายภาพ เป็นวัดที่มีศรัทธาจำนวนมาก และนิยมแต่งกายพื้นเมืองนุ่งซิ่นตีนจกมาทำบุญที่วัดให้ผู้นิยมวัฒนธรรม ล้านนาได้ชื่นชม และวัดอื่นๆ อีกหลายวัดที่สวยงามน่าชื่นชม

พิธีกรรมต่างๆ จากความเชื่อยังคงมีให้เห็นได้ในแม่แจ่ม ทั้ง พิธีกรรมเนื่องในพุทธศาสนาเกิดขึ้นในวัดวาอาราม พิธีกรรมเนื่อง ในประเพณีล้านนา และพิธีกรรมเนื่องในความเชื่อเรื่องผี พิธีกรรมที่ เกิดขึ้นไม่ใช่เพราะต้องการนำเสนอนักท่องเที่ยวหรือใครๆ แต่เกิดขึ้น เพราะเชื่อว่าต้องมีทั้งพิธีล่องสังขารในวันสังขารล่อง (ปีใหม่เมือง) ถวาย ไม้ค้ำโพธิ์ ขนทรายเข้าวัด เฝ้าหลวงพระเจ้านานข้าวใหม่ พิธีไหว้ผีขุนน้ำ พิธีไหว้ผีผาย พิธีดำหัวผู้อาวุโส พิธีไหว้ผีควบเมือง หรือพ่อเจ้าหลวง เมืองแจ่ม ฯลฯ ยังมีให้เห็นได้ทุกวันนี่ที่แม่แจ่ม เป็นมรดกทางวัฒนธรรม จากปู่ตายาย

แม่แจ่มจะมีภูมิประเทศสวยงาม เป็นเมืองในหุบเขาหลังดอย อินทนนท์ มีสถาปัตยกรรมล้ำค่าที่หาดูยากในพื้นที่อื่น เป็นแบบประเพณี ล้านนาที่เปลี่ยนแปลงช้ากว่าดินแดนล้านนาอื่น แต่เสน่ห์ของแม่แจ่ม อยู่ที่วิถีชีวิตของผู้คนชาวแม่แจ่มเป็นสำคัญ วิถีชีวิตที่ถูกรักษาไว้โดย จิตวิญญาณของชาวแม่แจ่ม เป็นไปโดยธรรมชาติ ปราศจากกระบวนการ อนุรักษ์ใดๆ มาบริหารจัดการ การเข้ามาของวัฒนธรรมอื่น โดยสื่อต่างๆ และผู้คนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามา ย่อมส่งผลต่อแม่แจ่ม แม้จะไม่รุนแรง และรวดเร็วเหมือนที่อื่นๆ แต่ในที่สุด การเปลี่ยนแปลงก็จะทำให้เสน่ห์นี้ หดไป และถ้าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นล้ำค่าก็เปลี่ยนแปลงเสื่อมถอยไปด้วย ไม่ว่าเพราะเหตุผลใดๆ คุณค่าของเมืองแจ่มหรือแม่แจ่มก็จะเหลือเพียง อำเภอนิ่งของเชียงใหม่ที่มีอดีตที่น่าชื่นชมเท่านั้น **ปม**

สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี

เป็นคนเชียงใหม่ จบการศึกษาปริญญาตรีสาขาสถาปัตยกรรม และปริญญาโทสาขาสถาปัตยกรรมไทยจากมหาวิทยาลัยศิลปากร รัชการกรมโยธาธิการ ตั้งแต่ปี 2528 ถึง 2544 จึงโอนไปเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา สังกัดคณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ รับผิดชอบการสอนในกลุ่มวิชาสถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่น และอนุรักษ์สถาปัตยกรรม พร้อมกับการทำงานวิจัยและบริการวิชาการแก่สังคม โดยเฉพาะด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และด้านการอนุรักษ์ที่ถนัด ประกอบกับมีความสามารถด้านโปรแกรมคอมพิวเตอร์ได้ดี จึงพยายามใช้สื่อใหม่ เทคโนโลยีใหม่มาทำงานเชิงอนุรักษ์ อ่านผลงาน “มรดกทางวัฒนธรรมที่แม่แจ่ม” ในคอลัมน์ @Space

ปรีชา อภิวัฒนกุล

จบการศึกษาระดับปริญญาตรี คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คลุกกับงานข่าวและงานเขียนเชิงวิเคราะห์มาตลอดกว่า 30 ปี ชอบแนวคิด “การอยู่อาศัย” ซึ่งมีมิติที่กว้างกว่า ลึกซึ้งกว่า และครอบคลุมมากกว่าแค่มิติ “ที่อยู่อาศัย” เพียงลำพัง ได้มีโอกาสสัมผัสโครงการบ้านสบายเพื่อขยายตาสำหรับผู้สูงอายุซึ่งเป็นผู้มีรายได้น้อยและผู้ยากไร้ นับแต่เริ่มต้นที่บางตะบูน เมืองเพชรบุรี จนถึง เมืองแกลง จ.ระยอง เป็นโครงการที่ซ่อนความพิเศษมากกว่าแค่สายตา มอง อ่านผลงาน “อนาคตบ้านสบายเพื่อขยายตา จากมิติ CSR สู่มิติพาณิชย์” ในคอลัมน์ What's New

บุกรชาด เสียงแจ้ว

จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าทำงานบริษัท กรุงเทพมหานคร จำกัด ในตำแหน่งนักวิเคราะห์ผังเมือง โครงการผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร ปรับปรุงครั้งที่ 3 ก่อนเข้าศึกษาต่อในระดับผังเมืองมหาดิน สาขาวิชาการวางผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อ่านผลงาน “การกำหนดแนวทางในการออกมาตรการทางกฎหมายเพื่อการอนุรักษ์ สำหรับเทศบาลตำบลนครเนื่องเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา” ในคอลัมน์ Architecture